

Waluś, Konrad Jan

Jeszcze o bitwie pod Ciólkowem 22 stycznia 1863 roku

Nasze Korzenie 3, 29-31

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

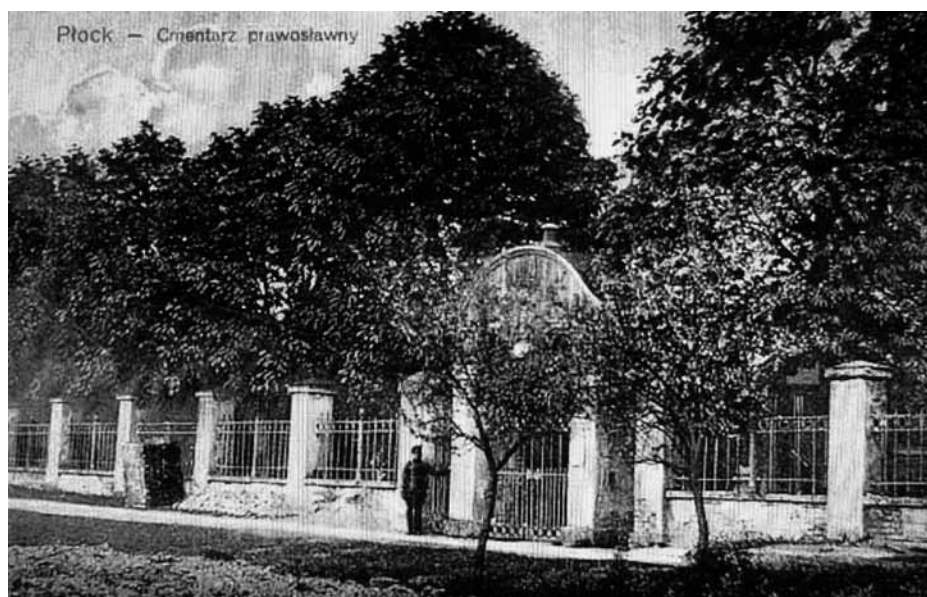
Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JESZCZE O BITWIE POD CIÓŁKOWEM 22 STYCZNIA 1863 ROKU

W pierwszym numerze półrocznika „Nasze Korzenie”, z grudnia 2011 roku, został zamieszczony opis bitwy pod Ciółkowem, stoczonej w czasie Powstania Styczniowego przez oddział powstańców z półrocią Muromskiego Pułku Piechoty¹ dowodzoną przez samego komendanta pułku płk. Koźlaninowa. Autor artykułu Krzysztof Zadrozny podaje, że polski oddział był dowodzony przez Rogalińskiego, a w bitwie zginął rosyjski dowódca i wielu Rosjan. Z tekstu dowiadujemy się, że po *celnej salwie z fuzji i frontalnym ataku* Rosjanie zostali rozbici i rozpoczęła się *formalna rzeź*.²

Opisów tego wydarzenia i wersji śmierci płk. Koźlaninowa jest jednak kilka. We wspomnieniach Bułancewa³ znajdujemy przemówienie, jakie wygłosił rosyjski dowódca do powstańców: *Nie chcę użyć przeciwko Wam siły, ja wiem, że usłuchacie mnie i rozejdziecie się dobrowolnie. O co Wam idzie, zdaje się przecież, że Car robi dla was wszystko, coraz bardziej troszczy się o polepszenie Waszego bytu; z rokiem każdym otrzymujecie coraz więcej praw. Czyż nie cenicie tego? Ocknijcie się. Wiercie mnie, nie słuchając nicponiów i próżniaków, nie doprowadzą oni Was do dobrego*. Najczęściej podaje się, że rosyjski dowódca zginął od strzału z fuzji, ale Walery Przyborowski przytacza dwie inne wersje.⁴ Pierwsza z nich mówi, że śmiertelny cios toporem zadał mu syn rzeźnika z Warszawy. Druga wersja utrzymuje, że nastąpiło odcięcie głowy kosą. Historia pułku opracowana przez rosyjskiego badacza informuje, że Koźlaninow zginął od uderzenia siekierą w tył głowy.⁵ Znajdują się tu również nazwiska Edwarda Postrycha i Antoniego Wolskiego jako dowódców oddziału powstańczego. Byłoby to

zgodne z relacją M. Berga.⁶ Różnie jest też szacowana liczba zabitych żołnierzy. Największą liczbę, aż siedemdziesięciu poległych, podaje autor artykułu w „Strażnicy” 1863, nr 2, wspomniany już M. Berg, na podstawie „Dzienników Spraw Wojennych”. Zdaniem Stanisława Zielińskiego zginęło tylko osiemnastu ludzi.⁷ Natomiast według cytowanej już historii pułku liczba poległych w całej kampanii związanej z tłumieniem Powstania Styczniowego przez tę jednostkę, tj. od bitwy pod Ciółkowem aż do ostatniej potyczki pod Gołyminem (10 IX 1863), wyniosła osiemnastu żołnierzy i jeden oficer. Cały szlak bojowy pułku muromskiego w 1863 roku przedstawiłem, na podstawie materiałów rosyjskich i innych mi dostępnych, w odrębnym opracowaniu.⁸ Już po oddaniu go do druku dotarłem do rozkazu 6. dywizji piechoty, nr 8 z 14 (26) stycznia 1863, gdzie zapisano: *Dowódca Muromskiego Jego Imperatorskiej Wysokości Wielkiego Kniazia Wiaczesława Konstantynowicza pułku piechoty płk Koźlaninow wyruszywszy 10 (22) stycznia z 90 szeregowymi żołnierzami do wsi Woźniki do rozproszenia buntowniczych band Polaków w walce z nimi w zagajniku w pobliżu tej wsi został zabity. Ze smutkiem objaśniając wojskom dywizji o stracie odważnego dowódcy płk Koźlaninowa, zanim będzie rozkaz wyższy, uważać go za zabitego i na jego miejsce wyznaczam dowódcą pułku dowódcę 1 batalionu ppłk Żewachowa*.⁹ Oryginalny tekst podpisał naczelnik dywizji gen. por. Semeka. 17 (29) stycznia 1863 w „Wiadomościach Moskiewskich” przedrukowany został artykuł z „Inwalidy Rosyjskiego” z 16 (28) stycznia, w którym zostały przytoczone słowa imperatora Aleksandra II o spoczywającym w Bogu

I. CMENTARZ PRAWOSŁAWNY

przy ul. Warszawskiej, założony w 1842 r. Widoczne metalowe ogrodzenie od strony ulicy ufundował fabrykant Samson Kopelman w 1871 r. (pocztówka ze zbiorów J. Walusia).

plk. Koźlaninowie, wypowiedziane do oficerów lejbgwardii izmajłowskiego pułku podczas podawania im wiadomości o wybuchu powstania w Królestwie Polskim: *wg najnowszych wieści strata nasza jest 30 zabitych i w tej liczbie nasz stary izmajłowski towarzysz, komendant Muromskiego pułku pułkownik Koźlaninow*.¹⁰

Pułkownik Koźlaninow wraz z zabitymi żołnierzami został pochowany na cmentarzu prawosławnym w Płocku przy ulicy Warszawskiej (dzisiaj Norbertańska). W swoim artykule Krzysztof Zadrożny napisał, że zgodnie z przekazem gminnym polegli Rosjanie zostali pogrzebani na wzniesieniu w okolicy miejsca bitwy. Nie jest to zgodne z rzeczywistością, natomiast owa wieść gminna mogła wziąć się stąd, że ciała poległych przez jakiś czas pozostawały na polu walki. Jak napisał Stefan Popkowski, *wieziono również szlachcica Przedpelskiego z Przedpełc, u którego znaleziono buty po zabitym pułkowniku Koźlaninowie*.¹¹ Ta krótka wzmianka sugeruje, że zabici pozostali w miejscu swojej śmierci i zostali pozbawieni części ubrania (butów) przez powstańców lub okoliczną ludność.

Zachował się najstarszy opis mogiły Koźlaninowa: *żeliwny pomnik w skromnym ogrodzeniu wykonany z luf armatnich zakończonych na szczycie kulami. Wznosi się nad mogiłą żołnierzy niższych rangą tegoż pułku „zarąbanych” w boju i razem pochowanych ze swoim pułkownikiem*.¹² Na podstawie tego skromnego opisu możemy sobie wyobrazić niewielki prostokątny ogródek otaczający mogiłę, z lufami armatnimi na rogach i łączącymi je łańcuchami. Takie wyobrażenie zdaje się potwierdzać zachowany do dnia dzisiejszego na cmentarzu analogiczny ogródek przy mogile innego oficera rosyjskiego, a mianowicie komendanta 21 Muromskiego Pułku Piechoty, plk. Arkadija Aleksandrowicza Freitaga, zmarłego 29 grudnia 1887 roku (ryc. 3-4).

Opis mogiły Koźlaninowa nasuwa myśl, że pułkownik został pochowany razem ze swoimi żołnierzami w jednej mogile. Dzisiaj wiem, że tak nie było. W 1888 roku w 25. rocznicę śmierci pułkownika i jego żołnierzy odbyły się uroczystości żałobne na cmentarzu. Płocka społeczność rosyjska, cywilna i wojskowa, zebrała się przed mogiłą komendanta, gdzie odprawiona została panichida. Zgodnie z relacją tłum *szczerze się modlił za spokój duszy zmarłego, który oddał życie dla spełnienia obowiązku*.¹³ Drugą mszę odprawiono przed mogiłą żołnierską. Całą uroczystość zakończono postanowieniem, że obowiązkiem żyjących Rosjan w Płocku, niezależnie od okoliczności, ma być troska i opieka nad tymi grobami. A więc były dwie mogiły.

Znany jest też wizerunek pomnika na mogile Koźlaninowa (ryc. 5). Jego wygląd odbiega od cytowanego wyżej opisu z lat 60. XIX wieku, co z dużym prawdopodobieństwem możemy wyjaśnić tym, że opiekujący się grobami żołnierze 21 Muromskiego Pułku Piechoty wymienili ogródek z luf armatnich na bardziej reprezentacyjny obiekt. Dzisiaj na cmentarzu znajduje się bardzo podobna podstawa zrujnowanego pomnika na niecopisanym grobie (ryc. 2), ale przypisać jej do interesującego nas pomnika nie możemy. Zgodnie z informacją ks. Eliasza Tarasiewicza, proboszcza parafii prawosławnej w Płocku, grobem i pozostałością pomnika opiekuje się płocka rodzina, której bliska osoba tam spoczywa.

Istnieje również pismo, nr 3527 z 20 czerwca 1902 (ryc. 6), skierowane przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie do władz guberni w Płocku¹⁴, w którym prosi się o dokonanie remontu dwóch pomników: plk. Koźlaninowa i poległych w bitwie pod Ciółkowem żołnierzy Muromskiego Pułku Piechoty. Wnosi się również, aby nad remontem objął patronat architekt miejski i aby została wykonana wycena tego zadania. Nie udało mi się jednak

2. Podstawa pomnika na niecopisanym grobie.

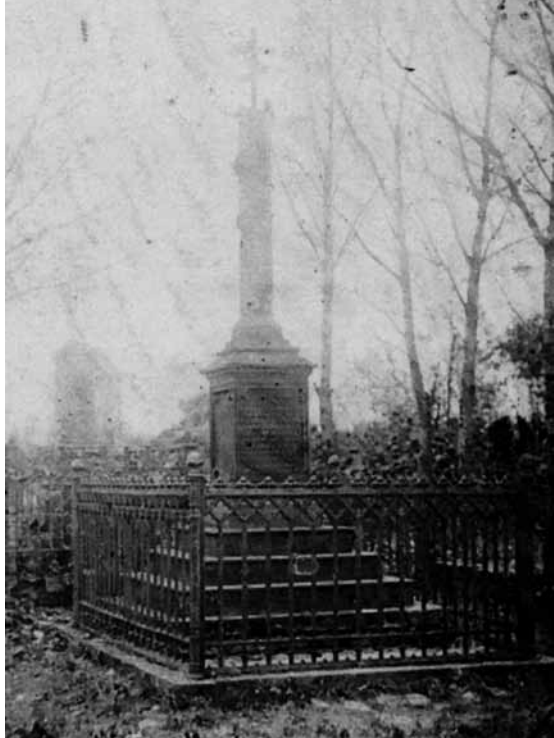

4. Lufa armatnia, element ogródka mogiły A. A. Freitaga.

3. Pomnik komendanta 21 Muromskiego Pułku Piechoty, plk. Arkadija Aleksandrowicza Freitaga.

5. POMNIK

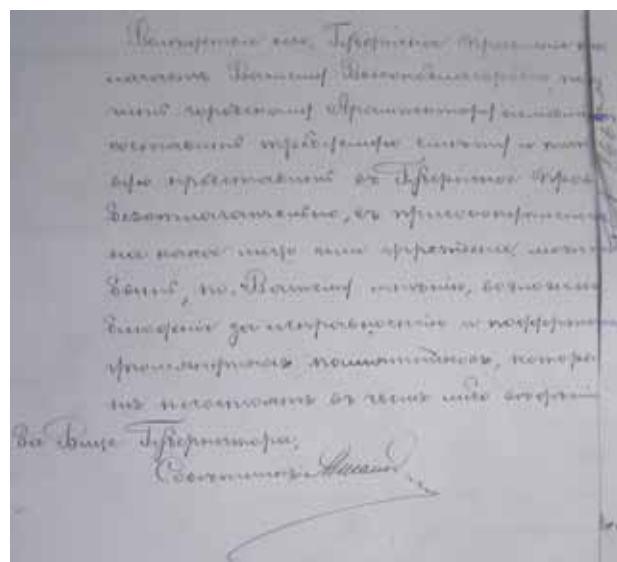
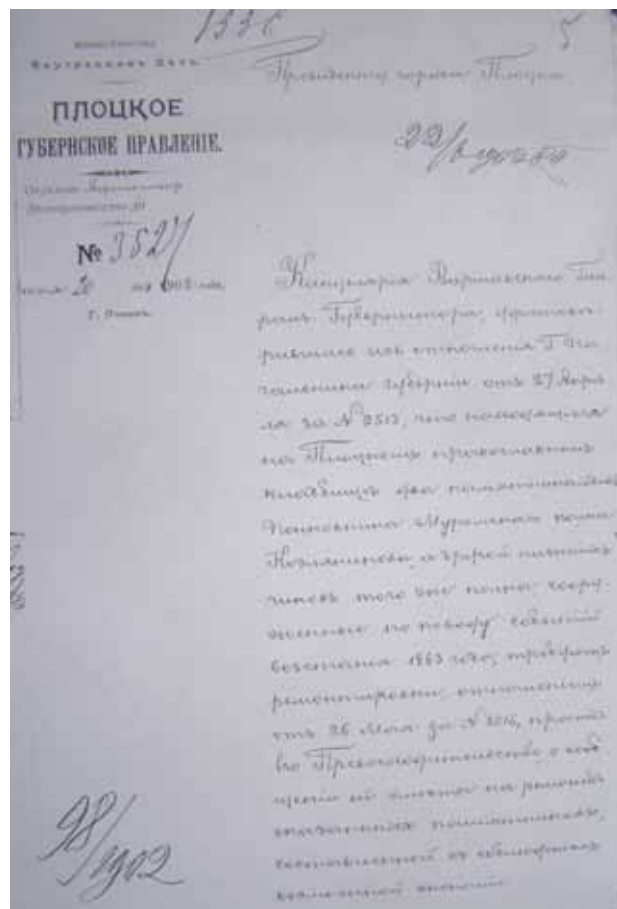
PEŁK. KONSTANTEGO JAKOWLEWICZA KOŻLANINOWA
PAMIATNAJA KNIŻKA ZA GOD 1888, s. 66.

znaleźć, wśród tysięcy faktur i rachunków z 1902 i 1903 roku znajdujących się w aktach miasta Płocka, takiej wyceny czy też umowy na konserwację pomnika.

Dzisiaj na płockim cmentarzu prawosławnym nie ma śladu po obu pomnikach.

Pułk muromski przybył do Płocka z Warszawy w pierwszych dniach stycznia 1863 roku i stacjonował tu do roku 1889. Później trafił do Ostrołki, a od 1910 roku do garnizonu w Różaniu. W naszym mieście kwaterował w kilku miejscach: w koszarach przy Bulwarze Warszawskim, koszarach Dawida Segala przy ulicy Tumskiej, w kompleksie poddominikańskim i w innych budynkach będących własnością kasy miejskiej. Jednostka aktywnie uczestniczyła w życiu miasta, prowadząc m.in. szkołę pułkową, piekarnie, budując infrastrukturę cmentarza prawosławnego (np. wzdłuż trzech jego boków usypano wał ziemny). Kapelan pułku ks. Fiodor Żdanow poświęcił cerkiew cmentarną Michała Archanioła i szkolną kaplicę w dzisiejszej Małachowiance, fundował ikony do cerkwi Przemienienia Pańskiego na placu Floriańskim. Pułk wpisał się na trwałe do historii Płocka, zostawił swój ślad w setkach dokumentów i w kamieniach mogił swoich żołnierzy. ■

6. PISMO MINISTERSTWA SPRAW WEWNĘTRZNYCH NR 3527 z 20 VI 1902

1. Muromski Pułk Piechoty otrzymał numer porządkowy „21” 25 III (7 IV) 1864 i przyjął nazwę „21 Muromski Pułk Piechoty Jego Imperatorskiej Wysokości Wielkiego Księcia Konstantego Nikolajewicza”.
2. K. Zadrozny, *Bitwa pod Ciółkowem 22 stycznia 1863*, „Nasze Korzenie” 2011, nr 1, s. 20.
3. *Zapiski wywiadowcy rosyjskiego z czasów tłumienia w Polsce buntu w 1863 r.*, Petersburg 1868, s. 4-5 (tłum. Z. Kurpiejewski).
4. W. Przyborowski, *Dzieje 1863 roku*, t. I, Kraków 1897, s. 42-44.
5. N. Kuszpietowski, *Pamiętka Muromskiego Pułku w jego 200-lecie, 1708-1908*, Warszawa 1908, s. 35.
6. M. Berg, *Zapiski o polskich spiskach i powstaniach*, cz. 6, Warszawa 1906, s. 10-11.
7. S. Zieliński, *Bitwy i potyczki 1863-1864, na podstawie materiałów drukowanych i rękopiśmiennych Muzeum Narodowego w Rapperswilu*, Rapperswil 1913, s. 222-223.
8. K. J. Waluś, *21 Muromski Pułk Piechoty. Historia i płockie ślady*, Płock 2012.
9. *Pamiętna książka za god 1888*, s. 67.
10. Tamże, s. 68.
11. S. Popkowski, *Powstanie styczniowe w Płockim i Płońskim*, Płock 1939, s. 41-42.
12. K. J. Waluś, dz. cyt., s. 51.
13. *Pamiętna książka za god 1888*, s. 66.
14. Archiwum Państwowe w Płocku, zespół Magistrat Miasta Płocka, sygn. 13 828.